

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Законодавче забезпечення радянського соціального страхування в період військового комунізму // Вісник інституту історії, етнології і права. – Вип.5. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – С. 92-95.

О.А. Мельничук

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РАДЯНСЬКОГО СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ В ПЕРІОД ВІЙСЬКОВОГО КОМУНІЗМУ

Державне обов'язкове соціальне страхування в Російській імперії вперше з'явилося в 1912 р, коли III Державною думою Російської імперії було прийнято пакет страхових законів. З цього часу соціальне страхування від нещасних випадків та з тимчасової непрацездатності поширювалося на промислових робітників. Загальне керівництво соціальним страхуванням у країні здійснювала Рада у справах страхування робітників при Міністерстві торгівлі й промисловості. У губерніях та великих містах створювалися страхові канцелярії, які спостерігали за виконанням страхових законів. Робочими органами на місцях були лікарняні каси та страхові товариства. Останні об'єднували зі страховою метою роботодавців по округах. На 1917 р. у царській Росії діяло декілька тисяч страхових кас і близько 10 товариств¹.

З появою радянської держави система соціального страхування була піддана серйозному реформуванню, з метою пристосування до більшовицької моделі суспільного розвитку. Головним завданням при цьому була потреба, продемонструвати захист інтересів пролетаріату, шляхом перенесення фінансового тягаря на роботодавців та заможні верстви населення.

Метою статті є, на основі аналізу нормативних актів та спеціальної літератури, продемонструвати особливості становлення радянської системи соціального страхування в період військового комунізму.

Проблема становлення та розвитку радянського соціального страхування частково висвітлювалася у працях Баєвського И.Л., Болотіної Н.Б. Вишневецького А., Герасимовича В., Данського Б.Г., Любимова Б., Надточія Б.,

Шашківа Б.І., Теттенборн З., Трапезникова В., Фабриканта М.Л.² та ін.

З перших днів після захоплення більшовиками влади спостерігається правотворчість у сфері соціального страхування. Головним мотивом при цьому було не створення ефективної системи соціального забезпечення, а намагання переконати, насамперед, пролетаріат у бажанні виконувати соціальні обіцянки. Вже 8 листопада 1917 р. був виданий декрет РНК «Про збільшення пенсій робітникам, що постраждали від нещасних випадків». В ньому йшлося про необхідність внесення суттєвих змін до закону про страхування від 23 червня 1912 р., шляхом поширення страхування на всіх робітників, відшкодування повного заробітку травмованим на виробництві, надання самоврядування застрахованим і передачу справ експертиз постраждалих від нещасних випадків до лікарів, обраних від робітничих організацій. Раднарком пропонував збільшити на 100 % пенсії з втрати працездатності на виробництві, починаючи з 1 січня 1917 р. за рахунок пенсійного фонду. Такі видатки мали компенсуватися протягом 3-х років із запасного капіталу, вільних залишків від операцій, а в разі недостачі – додатковими внесками підприємців. Для цього були внесені відповідні зміни до ст. 459 Уставу про промислову працю³.

Слід за цим, декретом РНК від 9 листопада 1917 р. «Про винагороду постраждалих від нещасних випадків військових чинів, відряджених на роботу на підприємства» радянська влада зобов'язала у разі постійної втрати працездатності виплачувати таким особам, починаючи з 19 липня 1914 р. пенсії за робітничими розцінками. Кошти на ці цілі додатково стягувалися з власників підприємств⁴. 13 листопада 1917 р. РНК опублікував «Урядове повідомлення про соціальне страхування», де зазначалося, що «пролетаріат Росії поставив на порядку денному повне соціальне страхування найманих робітників, а також міської та сільської бідноти⁵. В усіх документах головний тягар соціальних страхових внесків перекладався на плечі підприємців, які здійснювали відрахування під пильним робітничим контролем.

Прагнучи підпорядкувати існуючі страхові товариства своєму впливові, насамперед, фінансовому, РНК своїм декретом від 16 грудня 1917 р. оголосив все

їх майно і капітали власністю держави. Формальним приводом для цього послугувало ігнорування Петроградським окружним страховим товариством розпоряджень комісарів радянської влади. До видання нового закону про страхування призначення пенсій і допомоги, в тому числі експертиза травмованих покладалися на Петроградську загальноміську робітничу касу. Усі страхові внески мали надходити на рахунок в Державний банк⁶. Таким чином систему соціального страхування та забезпечення, що склалася в дореволюційній Росії в короткі терміни було повністю зруйновано. Більшовики почали вибудовувати власну державну систему соціального забезпечення.

Першим спеціальним нормативним актом радянської влади у сфері соціального страхування було Положення ВЦВК і РНК “Про страхування на випадок безробіття” від 11 грудня 1917 р. Дане положення вперше у світовій практиці на законодавчому рівні запроваджувало соціальне забезпечення безробітних. Його дія поширювалася на всю територію Російської Республіки і на осіб, зайнятих по найму в усіх галузях праці, незалежно від віку і статі, характеру роботи, типів підприємств. На дію Положення не могли розраховувати лише ті, регулярний заробіток яких перевищував триразову середню заробітну плату робітників даної місцевості, встановленої місцевими чи обласними радами професійних союзів⁷.

У Положенні про біржі праці, прийнятому 27 січня 1918 р. зазначалося, що безробітні отримують право на допомогу по безробіттю, встановленої законодавством про страхування від безробіття лише за умови реєстрації в місцевих біржах праці⁸.

Соціальне страхування від безробіття знайшло своє відображення і в Кодексі законів про працю Російської Федерації 1918 р. Зокрема, стаття 79 передбачала право безробітних на отримання допомоги по безробіттю із фонду безробітних. Правила ж про безробітних та про отримані ними допомоги поміщалися окремим додатком до Кодексу⁹.

Серед інших нормативних актів, що започатковували соціальне страхування в разі тимчасової непрацездатності були: постанова РНК від 23 травня 1919 р.

"Про порядок видачі грошової допомоги у випадках тимчасової втрати працездатності", декрет РНК від 12 серпня 1920 р. "Про видачу допомоги у випадку тимчасової втрати працездатності", декрет РНК від 14 жовтня 1921 р. "Про забезпечення робітників і службовців у разі тимчасової непрацездатності"¹⁰.

До другої групи норм у сфері соціального страхування відносилися нормативні акти, що запроваджували страхування у випадку хвороби. Предметом такого страхування відповідно до декрету ВЦВК від 22 грудня 1917 р. «Про страхування на випадок хвороби» визначалися грошова та лікарська допомоги¹¹.

Першим системним нормативним актом більшовиків у соціальній сфері було затверджене РНК 31 жовтня 1918 р. «Положення про соціальне забезпечення трудящих»¹². Саме з цього часу, на думку Н.Б. Болотіної, термін «соціальне забезпечення» отримав застосування в усьому світі¹³. В Положенні чітко визначалися види радянського соціального забезпечення, коло осіб, на які воно поширювалося, керівні центральні та місцеві органи.

Лише тимчасовий відхід від втілення в життя комуністичної доктрини суспільного розвитку і запровадження принципів нової економічної політики, змусить більшовиків знову повернутися до соціального страхування. Декретом РНК від 15 листопада 1921р. "Про соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею", майже повністю припиняло свою дію Положення про соціальне забезпечення трудящих від 31 жовтня 1918 р. і знову вводилося соціальне страхування осіб, зайнятих найманою працею, для яких передбачалися відповідні допомоги і пенсії. За цим декретом пенсійне забезпечення почало здійснюватися для робітників і службовців за системою соціального страхування, а для військовослужбовців і інших категорій громадян — за системою соціального забезпечення. Звісно на виплату пенсій не могли розраховувати селяни¹⁴.

Підсумовуючи аналіз нормативних актів, що започатковували радянську систему соціального страхування, зазначимо, що основним завданням її впровадження було не стільки створення ефективної системи соціального захисту, скільки бажання завірити, насамперед, пролетаріат та червоноармійців

в готовності виконувати соціальні обіцянки. Основний тягар по забезпеченню даних категорій держава покладала на роботодавців, заможні верстви населення. У більшості випадків заходи більшовиків у сфері соціального страхування не були економічно обґрунтованими, а відзначалися декларативністю та ідеологічними нашаруваннями.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Важнейшие законодательные акты (1908-1912 гг.). — СПб., 1912. - С.827-875; 2. Баевский И.Л. Практика социального страхования в СССР. — М., 1925; Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні.- К., 2005; Вишневецький А. Развитие советского законодательства о социальном страховании. — М., 1923; Герасимович В. Социальное страхование. Право трудящихся на обеспечение. — М., 1923; Любимов Б. Социальное страхование в прошлом и настоящем. — М., 1925; Надточій Б. Соціальне страхування у контексті історії // Соціальний захист. — 2003. - №3. — С. 20; Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення: Навчальний посібник. — К., 2005; Теттенборн З. Страхование рабочих как результат классовой борьбы. — М., 1923; Фабрикант М.Л. Социальное страхование по советским законам. — М., 1924; 3. Декреты советской власти. Т.1. (25 октября 1917 — 16 марта 1918 г.). — М., 1957. — С. 58; 4. Там само. — С.62-63; 5. Иванова Р.И., Тарасова В.А. Предмет и метод советского права социального обеспечения. — М., 1983. — С.56; 6. Декреты советской власти. Т.1. — С. 380; 7. Там само. — С. 201; 8. Там само. — С. 424; 9. Систематический сборник важнейших декретов 1917-1920. — М., 1920. — С. 73; 10. Сташків Б.І. Назв. праця. — С. 334; 11. Декреты советской власти. Т.1. — С. 267; 12. Положение о социальном обеспечении трудящихся. — Одесса, 1920; 13. Болотіна Н. Право людини на соціальне забезпечення в Україні: проблема термінів і понять // Право України. — 2000. - №4. — С. 35; 14. Сташків Б.І. Назв. праця. — С. 334.